

УДК 325.3(410+470+430):323.22(5)"18"

*Ніколет Бідзіля,
магістрант 2 курсу
спеціальності 291 «МВСКРС»
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

БОРОТЬБА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ, РОСІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ ЗА СФЕРИ ВПЛИВУ В АЗІЇ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ СТ.

У статті розкрито зміст і еволюцію колоніального питання в Азії в останній третині ХІХ ст. Охарактеризовано боротьбу Великої Британії, Росії та Німеччини за сфери впливу в регіоні.

***Ключові слова:** колоніальне питання, колоніалізм, колоніальна пропаганда.*

In students scientific article is analyses the actuality, evolution and content colonial question in Asia in the last third of XIX century. First of all, the struggle of Great Britain, Russia and Germany for spheres of influence in the region is characterized.

***Keywords:** colonial question, colonialism, colonial propaganda.*

Актуальність. Сучасна світова спільнота приділяє особливу увагу розвитку взаємин з азійськими країнами, оскільки Азія є надзвичайно важливою ланкою в глобальному міжнародному світі. Саме колоніальне суперництво великих держав в останній третині ХІХ ст. є актуальним для нашого часу з погляду проблем глобалізації. Ми повинні з'ясувати, в чому полягало колоніальне суперництво, і з'ясувати його уроки. Адже не таємниця, що США, Росія, Японія і Європейський Союз борються за політичний та економічний вплив в Африці і Азії, як і колись в останні десятиліття ХІХ ст. Дослідивши зазначене питання, ми зможемо краще зрозуміти політичні процеси, які проходять сьогодні у світі.

Виклад основного матеріалу. В Азії наприкінці 70-х рр. та протягом 80-90-х рр. ХІХ ст. колоніальна експансія поширювалася з такою ж стрімкістю, як і в Африці, хоча склад учасників колоніальної експансії був тут іншим. Локалізувалося поле протиріч на Близькому та Середньому Сході та у Східній Азії. Правда, обидві великі європейські країни, Англія та Франція, були на перших ролях. Але в Азії до них додалася ще і третя сторона - Росія, яка у боротьбі за Африку особливо активної участі не брала. До числа претендентів на експансію у Азіатський регіон приєднується також Японія, і щоразу більше - США. Німеччина у 1870-1890 рр. також втручається у справи Азії.

Зустрічні потоки колоніальної експансії - англійської, російської, німецької зіштовхнулися один з одним, і ці зіткнення, як і в Африці, приводили до виникнення суперництва між великими європейськими країнами.

У 70-90-х рр. XIX ст. в Азії утворилося декілька вузлів міжнародних протиріч, ніби фокусів найнапруженішої боротьби за розподіл світу [2, с. 161].

Перше місце за гостротою та масштабом конфліктів по праву займає близькосхідний вузол, який виник у результаті боротьби європейських країн за Османську імперію. Кульмінаційною точкою розвитку протиріч стала російсько-турецька війна. Поряд з близькосхідним вузлом міжнародних протиріч слід поставити тісно пов'язаний з ним середньосхідний. Об'єктами боротьби на Середньому Сході був Афганістан. Російсько-турецька війна була використана англійським урядом для закабалення Афганістану.

В свою чергу, російський уряд обдумував заходи, які могли б протистояти планам Англії на Середньому Сході. Під час Берлінського конгресу російський уряд сконцентрував 20 тисяч своїх військ на північному кордоні Афганістану, а також 9 червня 1878 р. із Ташкента в Кабзе виїхала місія на чолі з генерал-майором Столетовим. У результаті російсько-афганських переговорів був розроблений проєкт союзного договору. Після прибуття Столетова в Кабзе англійці вимагали у еміра прийняти в афганській столиці британську місію, емір відхилив цю вимогу англійців. У афганців з'явилися надії на підтримку Росії. Але після повернення Столетова на батьківщину царський уряд не затвердив привезений ним проєкт російсько-афганського договору.

Між тим у листопаді 1878 р. Англія розпочала війну проти Афганістану. Погано озброєні і навчені афганські війська мужньо боролися проти великих сил англо-індійської армії. Невдовзі англійські війська зайняли Кандагар і Джелалабад, наблизилися до Кабула.

У травні 1879 р. у м. Гандамак був підписаний мирний договір. Умови Гандаманського договору перетворили Афганістан на залежну країну від Англії. До англійців відходила область Кандара, а також стратегічно важливі гірські проходи. На випадок війни Афганістан погоджувався допустити на свою територію англійські війська. В Кабулі було засновано англійську резиденцію.

У серпні 1879 р. в Кабулі розпочалося повстання. Вже до кінця 1879 р. англійські війська були оточені у кількох містах, і їх становище було критичним. Повстанці і солдати афганської армії не мали єдиного керівництва. На початку 1880 р. із середньоазіатських володінь Росії прийшов Абдурахман, племінник еміра Шер-Алі-Хана. Російська влада таємно дала йому гроші. Між англійцями і Абдурахманом почалися переговори, в результаті яких англійці визнали Абдурахмана еміром.

Отже, в результаті другої англо-афганської війни 1878-1880 рр. був встановлений контроль англійців над зовнішніми відносинами Афганістану. Так, у 1887 р. при активній участі англійців було проведено територіальне розмежування і встановлено державний кордон між Росією і Афганістаном.

До 70-х р. XIX ст. Іран був уже країною, яка в багатьох відношеннях була залежною від Англії і Росії. Спираючись на нерівноправні договори, вони розглядали Іран як вигідний ринок збуту своїх товарів.

Під іноземний контроль перейшли важливі засоби зв'язку. Англійці побудували декілька шосейних доріг у Південному і Центральному Ірані. В

свою чергу, російські підприємці контролювали шосейні дороги, що з'єднували міста Північного і Центрального Ірану із російським кордоном. Англійці побоювалися, що створення трансіранської магістралі дозволить росіянам на випадок конфлікту перекинути свої війська до Персидської затоки. Росія ж побоювалася, що будівництво залізниці буде сприяти вторгненню більш дешевих і якісніших англійських товарів у північні області Ірану. У результаті в 1890 р. Ірану було нав'язано угоду, згідно з якою він зобов'язувався утримуватися від будівництва залізниць.

Іран потрапив у фінансову кабалу до іноземного капіталу. У 1889 р. шахський уряд дозволив власнику англійського телеграфного агентства барону Рейтеру організувати Імперський банк Персії. Іноземний банк отримав монополію на випуск банкнотів, на його рахунок надходили державні прибутки та митні збори, він контролював монетний двір та визначав курс іноземної валюти. Економічне життя Північного Ірану контролювалося Рахунково-кредитним банком Персії, заснованим у 1890р. росіянином Полковим. Між російськими і англійськими банками йшла гостра боротьба. До кінця століття дедалі більшу роль у фінансовому закабаленні країни стали відігравати кабальні кредити, що надавалися іранському уряду Англією та царською Росією.

Таким чином, до кінця ХІХ ст. в основному завершився процес напівколоніального закабалення Ірану. Він поступово перетворився в напівколонію. На півдні країни панували англійці, а на півночі – росіяни. Вони прагнули зайняти домінуюче становище.

Повністю Іран відійшов під владу іноземних країн у 1907 р., коли було підписано англо-російську угоду про розмежування сфер впливу в Ірані. [3, с.100]. Північний Іран визнавався сферою впливу Росії, південно-східний - англійською сферою. Між ними простягалася нейтральна зона. Підписання англо-російської угоди завершило утворення Антанти - військового союзу Англії, Франції та Росії.

До 70-х рр. ХІХ ст. залежність Османської імперії від іноземних країн була вже достатньою. Після франко-пруської війни значно ускладнилось міжнародне становище Туреччини. Зросла активність Англії, яка прагнула захопити території Османської імперії. У боротьбу за Туреччину поступово включилася Німеччина, знову активізувалася російська дипломатія. Росія у 1870 р. оголосила недійсними статті Паризького трактату, які обмежували її права у Чорному морі. Відновлювався Чорноморський флот російської імперії. Все це, разом узятє, значно збільшувало загрозу перетворення Туреччини на колонію [10, с.250].

Таким чином, у 70-х рр. ХІХ ст. різко загострилося криза "східного питання", що породила чергову міжнародну кризу. Піком кризи стала російсько-турецька війна 1877-1878 рр. Росія прагнула силою зброї реалізувати свої плани. Союзником Росії виступила Румунія, яка 9 травня 1877 р. проголосила незалежність. До них приєдналось болгарське ополчення. Турецькі військові частини зазнавали поразки. На початку березня 1878 р. військове

становище Туреччини стало критичним. Російські війська наближалися до Стамбула. Занепокоєний британський уряд увів у Мармурове море свій флот "для захисту" Стамбула і проток від Росії.

На початку березня 1878 р. у ставці російського командування, яка розташувалася у містечку Сан-Стефано (поблизу Стамбула), був підписаний мирний договір. Сан-Стефанський договір фактично призвів до територіального розподілу євразійських володінь Османської імперії, що значно послабило політичний та економічний вплив Стамбула та сприяло подальшому розвитку національно-визвольного руху народів, які ще залишалися під владою Порти. Цей документ також відкривав широкі можливості балканським народам, що отримали незалежність, а також повинен був сприяти їхньому економічному та соціальному розвитку. Поряд з цим, Сан-Стефанські прелімінарії також зміцнювали позиції Росії на Сході, підірвані внаслідок Східної (Кримської) війни 1853-1856 рр.

Після Берлінського конгресу значно прискорився процес економічного утиску Туреччини та інших територій Османської імперії з боку великих країн. Виросло значення Османської імперії як ринку збуту та постачальника сировини для великих країн. За десятиріччя, із 1880 по 1890 р., турецький експорт в європейські країни збільшився більше, ніж у 1,5 раза. Якщо раніше Туреччина поставляла на закордонні ринки продукти свого ремесла, то зараз майже весь її експорт складався із сировини. Вона поступово стала аграрно-сировинною напівколонією розвинутих капіталістичних країн. Закінчувалося фінансове закабалення Османської імперії.

Після банкрутства 1875 р. фінансове становище країни продовжувало швидко погіршуватися. Війна з Росією коштувала величезних грошей. Берлінський трактат зобов'язував Туреччину виплатити контрибуцію у сумі 800 млн. франків. У 1878 р. султанський уряд знову оголосив про банкрутство [9, с.78].

Два роки йшли переговори між Портою і кредиторами. І лише у 1881 році було підписано угоду. Її результати були закріплені у так званому Мухарремському декреті, виданому султаном в тому ж 1881 р., у грудні або у місяці мухарреме за мусульманським календарем. Сума зовнішнього державного боргу Туреччини була визнана у сумі 2,4 млрд. франків.

Для забезпечення виплати відсотків та погашення капітальної суми боргу було створено Управління оттоманського державного боргу. Воно складалося із представників кредиторів різних національностей; фактично керівна роль належала французьким та англійським банкірам. У його відання переходили прибутки від тютюнової і соляної монополії, збір із спирту, гербовий збір, податок на рибальство у Мармуровому морі і Босфорі, атар із шовку у Стамбулі, Адріанополі і Брусі та багато інших надходжень.

Створення Управління оттоманського державного боргу не покращило фінансового становища турецького уряду, який після 1890 р. змушений був піти на ряд нових кабальних позик. Крім Оттоманського банку, в Туреччині виникають нові іноземні банки: у Стамбулі відкрився філіал великого

французького банку "Ліонський кредит", 1888 р. декілька західноєвропейських банків спільно заснували Салонікський банк, 1899 р. був створений Німецький палестинський банк. Заснований у кінці XIX ст. єдиний турецький банк – сільськогосподарський - був дуже слабкий.

Користуючись фінансовою залежністю Туреччини, іноземні країни отримали вигідний контракт на будівництво залізниць. Французький капітал володів залізницями у Сирії, англійцям і французам належали залізниці у районі Смірни (Ізміра). Найбільшу концесію на будівництво Багдадської залізниці отримав німецький капітал.

До 1888 р. було закінчено будівництво магістралі із Австро-Угорщини на Константинополь. Тоді ж "Дойче банк" викупив у турецького уряду невелику залізничну лінію від Хайдарпаша (на азіатському березі Босфора) до Ісламіта (у крайній східній точці Мармурового моря). Одночасно банк отримав концесію на продовження цієї дороги до Анкари [2, с. 161].

Турецький уряд надав концесіонеру гарантію певного мінімуму прибутку із кожного кілометра шляху, страхуючи концесіонера за рахунок турецького платника податків від можливих збитків. Одночасно німецька фінансова група зробила султану кредит на потреби в 1,5 млн. фунтів стерлінгів.

Імператор Вільгельм II з великим інтересом ставився до німецької експансії у Туреччині. Ще будучи наступником престолу, він був близький до тих військових кіл, які вважали, що війна з Росією неминуча. Як і багато генералів, Вільгельм вважав, що в цій війні Туреччину необхідно буде використати в якості союзника. Турецькі залізничні шляхи набували у зв'язку з цим не тільки економічного, а й політичного значення.

Шлях на Анкару був побудований у 1892 р., при цьому німецький експорт у Туреччину з 1888 по 1893 р. зріс більше, ніж у три рази. Але тут втрутився англійський уряд, його посол заявив султану протест проти продовження будівництва німцями залізниці, що завдасть шкоди британській лінії Смірна - Айдін. Султан завагався. Тоді німецький уряд вжив контрзаходи. Він виступив у Лондоні проти втручання англійської дипломатії на шкоду німецьким комерційним підприємствам. Німецький уряд при цьому погрожував позбавити своєї підтримки Англії в єгипетській справі. Англійці відступили.

Згідно з концесійним договором, підписаним 15 лютого 1893 р., Товариство англійських шляхів повинно було побудувати у Туреччині дві залізничні лінії: одну від Екскімехіра до Коньї, іншу від Анкари до Кайсері, з подальшим продовженням до Сівас, а потім на Діярбекір, Багдад. Фактично була прокладена більш прибуткова лінія на Коньї. Вона була завершена у 1896 році.

У багдадської залізниці був ще один ворог - російський уряд. Якщо Англія тимчасово відступила і промовчала, то про Росію так сказати не можна. В Петербурзі не сприйняли спокійно раптове розширення експансії Німеччини на Близький Схід. Там зразу зрозуміли значення того, що сталося: німецька сталева колія загрожувала перерізати вихід із Чорного моря. Царський уряд небезпідставно вважав, що захоплення німцями важливих економічних позицій

у Туреччині може призвести до політичної гегемонії Німеччини у цій країні, включаючи район проток і столиці [8, 99].

Правда, на місці подій, у Константинополі, російська дипломатія, на відміну від англійської, офіційно зберігала нейтралітет щодо німецько-турецьких переговорів про концесію. При відсутності вільних капіталів Росія не могла протиставити "Дойче банк" який-небудь проєкт, як це спробувала зробити Англія. 8 листопада 1899 р. Микола II наніс Вільгельму II візит у Потсдамі. Було висловлено побажання з боку Росії, щоб німці не будували у Туреччині таких ліній, які б "прямо суперечили російським стратегічним чи фінансовим інтересам". Причина німецької відмови від пропозиції Росії укласти договір полягала в тому, що становище Німеччини бачилося її керівництву на той час надзвичайно сприятливим. Після захоплення Порт-Артура Росією і в зв'язку з підготовкою війни у Південній Африці Англія добивалася дружби Німеччини. Франція у Туреччині пішла на угоду з німцями. За таких умов німецька дипломатія не бачила потреби обмежувати свої прагнення на Близькому Сході. Навіщо укладати мирний договір із Росією, коли можна було вигідніше балансувати між Росією та Англією, збагачуючись за рахунок обох. Німецький уряд перебільшував російсько-англійські суперечності і помилково вважав, що двом суперникам не вдасться домовитися між собою, а тим більше об'єднатися проти Німеччини.

Отже, перетворення Османської імперії на напівколонію здійснювалося в умовах гострого протиборства Англії, Росії і Німеччини. До кінця XIX ст. домінуюче становище в економіці цього регіону зайняв англійський і німецький капітал.

Другий вузол протиріч знаходився на Далекому Сході. Якщо на Близькому та Середньому Сході були три головні суперники - Росія, Англія та Німеччина, то на Далекому Сході їх було значно більше. До давніх учасників боротьби за вплив у Китаї - Англії, США, Росії та Франції в останній третині XIX ст. додалась Японія.

Після "Революції Мейдзі" Японія стала на шлях швидкого економічного розвитку. Протягом 70-х - 80-х років XIX ст. вона поступово створила досить значну військову силу. Японська агресивна політика стала новим фактором, який почав впливати на політичне становище у Східній Азії [4, с. 188].

У 1872 р. японці захопили острови Рюкю, які становили одну із васальних країн Китаю. Короля Рюкю хитрістю заманили у Японію і там затримали. Острови були поставлені під протекторат Японії, а потім у 1879р. анексовані нею та перетворені у префектуру Окінава. Японія придбала важливу стратегічну позицію на морських підступах до Китаю: острови Рюкю контролюють вихід із Східно-Китайського моря в океан. Китайський уряд протестував, але японці залишили це без уваги.

У 1874 р. японський уряд зробив наступний крок: намагався захопити острів Тайвань (Формозу). Це не тільки б дозволило оволодіти багатствами острова, але й забезпечило б плацдарм у безпосередній близькості від

китайського узбережжя, поширило б японський контроль на другий вихід із Східно-Китайського моря у Південно-Китайське.

Як привід було використано вбивство на Тайвані рибалок з островів Рюкю. На Тайвань відправили збройний загін чисельністю 3600 чоловік. Цю акцію підтримали США. На цей раз уряд Китаю направив 11000 бійців на острів. Японці не були готові до війни і змушені були відмовитися від захоплення Тайваню та вступити в переговори з китайським урядом. Переговори зав'язалися при сприянні англійського посла у Пекіні [2, с. 161].

Китайський уряд вимушений був 31 жовтня 1874 року підписати з японським урядом протокол. Китай мав виплатити 500 000 таелей; визнати Рюкю японською територією. Це був головний вигравш Японії у цій справі.

Найбільшій увазі японський уряд приділяв захопленню Кореї. Цей півострів - стратегічний міст з Японських островів на континент. Він виводить на Маньчжурію. Крім того, Корейський півострів займає ключову позицію біля виходу з Японського моря.

У 1875 році три японських військових кораблі увійшли в гирло річки Ханган, на якій розташована столиця Кореї - Сеул [6, с. 270]. Японці висадили десант на острові Енджондо, перебили гарнізон, захопили фортецю. У вересні цього ж року знову висадили десант.

Це все робилося для залякування корейського уряду, який не витримав і 26 лютого 1876 року на острові Канхвадо був підписаний Канхваський договір про мир та дружбу між Японією та Кореєю. За договором Корея та Японія встановлювали дипломатичні відносини; для японської торгівлі було відкрито три корейські порти: Пусан, Інчхон, Вонсам; було встановлено свободу торгівлі. Японці отримали у відкритих портах привілеї екстериторіальності.

Встановлення свободи торгівлі між обома країнами привело до напливу у Корею іноземних товарів. За додатковою угодою, укладеною в серпні 1876 р., японський уряд домігся для японських підданих безмитного завезення товарів, право на використання в Кореї японської валюти в якості платіжного засобу. Це підірвало грошову систему та фінанси Кореї.

Канхваський договір покінчив з політикою самоізоляції Кореї. Незважаючи на проникнення у Корею також інших колонізаторів, японці набули в ній переважного становища: їм допомагала географічна близькість Японії.

У той же час в останній третині XIX ст. великі держави посилили своє проникнення у Китай. У відкритих для іноземців портах діяло більше 70 протестантських місіонерських організацій. При створенні своїх церков іноземні місіонери захоплювали суспільні будинки та землі. Все це викликало масові протести китайців. В Тяньцзині були вбиті французький консул і декілька місіонерів.

Англійці, причепившись до вбивства на кордоні провінції Юньнань та Бірми у 1875 році англійського консульського працівника Маргарі, примусили підписати Лі Хунчжана у Чіфу конвенцію. У 1876 році Англія отримала велику контрибуцію, право на торгівлю у прикордонних районах Юньнані. Було

визнано невідсудність іноземців китайському суду та відкрито чотири нових порти із шістьма якірними стоянками на річці Янцзи.

У травні 1883 року французька палата депутатів проголосувала за надання кредиту для організації військової експедиції у Північний В'єтнам. Вторгнення почалося як на суші, так і на морі. У той же час у В'єтнамі були розквартировані частини колишніх тайпінських військ "чорного прапора", які перейшли на сторону цінського уряду, а також перекинуті туди регулярні війська кількістю до 50 000 чоловік. У битвах з французькими військами вони завдали їм ряд поразок. Французька ескадра проникла на рейд Фучжоу, де потопила всю південну ескадру китайського флоту.

Наступ Франції проти В'єтнаму викликав патріотичний підйом у Південному Китаї. Поміщики та купці набирали та озброювали загони добровольців, у прибережних районах створювалися флотилії із озброєних джонок.

Цінський уряд, наляканий патріотичним рухом, який почав набирати визвольного характеру, розпочав мирне врегулювання конфлікту.

Підписаний у Тяньцзині 1885 року мирний договір з Францією привів до відмови цінського Китаю від формального суверенітету над В'єтнамом та надавав Франції переважні права у Південному Китаї. Військові витрати важким тягарем лягли на країну. Кабальна залежність уряду від фінансування його іноземними, переважно англійськими банками, посилилася. Князь Гун був оголошений винуватцем військових невдач. Вплив Лі Хунчжана на внутрішню та зовнішню політику цінської імперії збільшився. Представники іноземних фірм, які торгували зброєю, за його допомогою спустошували китайську казну [2, с. 161].

Європейські країни після франко-китайської війни були зайняті активним економічним проникненням у Китай та розширенням сфер свого політичного впливу в країні.

Англія, зацікавлена у торгівлі з Китаєм, не схвалювала французьку експансію у Китаї. Стосовно франко-китайської війни, то у Лондоні її засуджували, боялися, що військові дії завдадуть втрат англійській торгівлі. У той же час там були задоволені, що важливий колоніальний супротивник зав'язнув у дорогій колоніальній авантюрі. Але і перемоги Китаю англійці зовсім не бажали: це утруднювало би його експлуатацію та підірвало б там становище всіх іноземців.

Франко-китайська війна дозволила англійцям виторгувати у Китаї більш вигідні умови оподаткування імпортного опіуму та зміни в цьому сенсі Чифуської конвенції. Отримавши пільгові умови для отруєння китайців опіумом, англійський уряд ратифікував цю конвенцію у 1885 р.

Особливо побоювалися в Англії проникнення французького капіталу у Південний Китай, а також їх наближення до східних підступів Індії. Англійська дипломатія подбала про те, щоб франко-китайський договір не створив французам монопольного становища в Юньнані.

Захоплення Францією Аннама і Тонкіна прискорило захоплення Англією Верхньої Бірми. Король Тхібав спробував опертися на Францію та інші європейські країни. З цією метою він у 1883 р. відправив посольство у європейські столиці.

15 січня 1885 р. у Парижі був підписаний франко-бірманський договір. Франція отримала право найбільшого сприяння та призначення консульських представників. Французам дозволялося проживати у Верхній Бірмі та займатися там комерцією. Проникнення Франції загрожувало впливу Англії у цій країні.

Англійський уряд вирішив захопити Верхню Бірму. У 1885 р. по р. Іраваді було направлено близько 10 тис. англо-індійських військ. Вони без особливих зусиль захопили Верхню Бірму. Тхібалу взяли у полон, а його столицю захопили. 1 січня 1886 р. було проголошено анексію Верхньої Бірми.

Верхня Бірма номінально вважалася васалом Китаю. Але, на відміну від В'єтнаму, тут цінський уряд не вчинив опору. У 1888 р. англійські війська захопили князівство Сіккім у Гімалаях. 1891 р. цінський уряд визнав протекторат Англії над Сіккімом, санкціонувавши і цей загарбницький акт.

На 1890 р. цінський уряд змушений був відкрити для іноземної торгівлі у загальному 32 китайські портові міста. За десятиліття з 1885 по 1895 рр. зовнішньополітичний оборот Китаю більш ніж подвоївся, збільшився від 150 млн. лян до 315 млн. лян. Перше місце у торгівлі з Китаєм належало Англії, на частку якої припадало близько 2/3 китайського імпорту та більше половини експорту [10, с.245].

Європейські країни та США стали видавати в Китаї свої газети та журнали на китайській мові, посилили свою діяльність місіонерські організації. До початку 90-х років XIX ст. у Китаї було 628 європейських та 335 китайських католицьких священників.

Китай протистояв не тільки проникненню європейських країн, але й своїй сусідки - Японії. Японо-китайські відносини у Кореї на початку 90-х р. XIX ст. набули винятково гострого характеру. Японія прагнула встановити повний контроль над Кореєю. Англія, та особливо США, підтримували японські претензії.

Резидент цінського уряду в Сеулі, довірена особа Лі Хунчжана генерал Юань Шікай пробував обмежити зростання японського впливу. Коли вибухнуло народне повстання в Кореї, цінський та японський уряди направили туди свої військові контингенти. Японія примусила, забравши у полон короля Кореї, оголосити війну Китаю. Ще до цього (квітень 1895 р.) японський крейсер потопив поблизу берегів Кореї англійський пароплав, який перевозив 1200 солдат. Військові дії були перенесені невдовзі у Південну Маньчжурію, на Ляодун. Японські армії розгромили китайські війська та оволоділи фортецями і військово-морськими базами, потопили китайський флот. Побоюючись подальшого наступу японців на столичний район, імператриця Ці Сі терміново запросила миру у японського уряду. Двір був

змушений надіслати Лі Хунчжана, який знаходився в опалі, для ведення мирних переговорів в Японію [7, с.66].

Мирні переговори велися у японському місті Сімоносекі. Вони затягувалися, оскільки Японія, підтримана США, висунула непомірні вимоги. У відповідь Лі Хунчжан, заручившись підтримкою Росії та Франції, добився деякого пом'якшення японських вимог. Розмір контрибуції, яка виплачувалася Китаєм Японії, скоротився з 300 млн. до 200 млн. лян. Японці відмовилися від окупації Мукдена, від перетворення Пекіна у місто, відкрите для іноземної торгівлі. Стаття 1 підписаного у Сімоносеці 17 квітня 1895 року договору встановлювала незалежність Кореї від цінської імперії. До Японії переходили острови Тайвань та Пенхуледао (Пескадорські острови), а також Ляодунський півострів. Інші статті договору передбачали відкриття для японської торгівлі та промислової діяльності ряду міст у глибинних районах Китаю. Японці отримали право ввозити у Китай машини та устаткування і будувати свої фабрики і заводи.

У результаті рішучого тиску на японський уряд з боку Росії, підтриманої Англією та Німеччиною, при обміні ратифікаційними грамотами між Японією та Китаєм у Пекіні 8 травня 1895р. із тексту Сімоносекського договору була виключена стаття про відмову Китаю від Ляодунського півострова на користь Японії. За це Японія додатково отримала 30 млн. лян контрибуції.

Японо-китайська війна ознаменувала крах політики самопосилення, яка здійснювалася протягом 35 років, та привела до подальшого проникнення іноземного капіталу в Китай.

Великі європейські країни особливо цікавив Північно-Східний Китай. Про це свідчить спроба захопити Ляодунський півострів. Англії з 1890 р. займалися пошуком траси для будівництва залізниці від Шанхай-Гуаня на північ. Американські монополії добивалися концесії на будівництво залізниці Гуанчжоу-Ханькоу-Пекін з продовженням її на північний схід [1, с.77].

На цей час припадає активізація російського уряду. Він хотів завадити іншим країнам затвердитися на кордоні з Росією. Царський уряд прагнув використати вигідне становище, яке виникло після повернення на його вимогу Китаю Ляодунського півострова. У червні 1896 р. Лі Хунчжан, який прибув у Росію для участі у святкуваннях з нагоди коронування Миколи II, підписав російсько-китайський договір про союз і побудову Китайськосхідної залізниці. Стаття 1 договору передбачала військовий союз, який повинен був вступити в силу при нападі Японії на Росію, Китай або Корею. Передбачалося, що якщо розпочнеться така війна, всі порти Китаю "будуть при потребі відкриті для російських військових кораблів".

Скориставшись вбивством у Шаньдуні двох німецьких місіонерів, Німеччина направила в листопаді 1897 р. у Китай ескадру і висадила війська в затоці Узю-Чжоу. В березні 1898 р. вона примусила Китай підписати договір про передачу їй в оренду на 99 років області Узю-Чжоу із військовим портом Узю-Чжоувань (Ціндао). Крім того, Німеччина отримала право будувати у провінції Шаньдун залізницю і розробляти її природні багатства [8, с. 90.].

Майже одночасно Росія уклала із Китаєм конвенцію про оренду на 25 років портів Люй-Шунь (Порт-Артур) і Даляньвань (Дальній) разом із прилеглими водними і сухопутними просторами. Росія отримала також можливість побудувати залізницю, яка з'єднувала б Порт-Артур із Східнокитайською залізницею.

У квітні 1898 р. Франція орендувала на 99 років військовий порт Каньцен. У травні 1898 р. Англія захопила порт Вейхайвей. Крім того, Англія домоглася розширення своїх володінь, які прилягали до Гонконгу.

Захоплені великими державами на китайській території опорні пункти стали базами для розширення їх володінь. Вони поділяли Китай на сфери впливу. 10 провінцій, розташованих у басейні Янцзи, стали сферою впливу Англії, провінції Юньнань, Гуандун, Гуансі - Франції і частково Англії, Шаньдун - Німеччини, Фуцзянь - Японії. Території на північ від Великої китайської стіни склали сферу впливу Росії [5, с. 79].

Таким чином, на кінець XIX ст. завершився процес перетворення Китаю у напівколонію великих держав. У результаті низки війн Китай був обплутаний системою нерівноправних договорів і розподілений на сфери впливу. Під контроль було поставлено всі важливі торгові порти Китаю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдырев Б.Г. Займы как орудие закабаления Китая империалистическими державами (1840-1948). М.: Госфиниздат, 1962. 222 с.
2. Головченко В. Рубель В. Нова історія Азії та Африки. Колоніальний Схід (кінець XIX ст. - друга третина XX ст.) К. : Либідь, 2010. 520 с.
3. Гончаренко А.В. Загострення британсько-російських протиріч у східному питанні в період російсько-турецької війни 1877-1878 рр. // Сумська старовина. №№XXVIII-XXIX. 2009. С.95-105.
4. Кузнецов Ю.Д. История Японии. М.: Высшая школа, 1988. 431с.
5. Международные отношения на Дальнем Востоке 1840-1949 / Ред. Жуков Е.М. М.: "Мысль", 1993. 324 с.
6. Никитина А.С. Захват бурских республик Англией (1899-1902). М.: Наука, 1970. 213 с.
7. Табохаси Киеси. Дипломатическая история японо-китайской войны (1894-1895). М.: Издательство иностранной литературы, 1990. 608 с.
8. Троян С.С. Колоніальна політика кайзерівської Німеччини у форматі боротьби за "місце під сонцем" (1896–1900 роки) // Історична пам'ять: науковий збірник (Полтава). 2011. № 1 (25). С. 95–110.
9. Троян С.С., Троян П.С. Отто фон Бісмарк і колоніальне питання в Німеччині (1840 – 1890 рр.). Рівне: РІС КСУ, 2011. 224 с.
10. Черевик К.А. Позиція Англії у східному питанні 1875–1878 рр. як складова частина політики блискучої ізоляції // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. 2004. Вип. XVIII. С. 241–251.
11. Bourne K. The Foreign Policy of Victorian England 1836-1902. Oxford: Clarendon press, 1999. 513 p.

REFERENCES

1. Boldyirev B.G. *Zaymyi kak orudie zakabaleniya Kitaya imperialisticheskimi derzhavami (1840-1948)*. – M.: "Gosfinizdat", 1962. – 222 s.
2. Holovchenko V. Rubel V. *Nova istoriia Azii ta Afryky. Kolonialnyi Skhid (kinets XIX st. - druha tretyna XX st.)* – K. : Lybid, 2010 – 520 s.
3. Honcharenko A.V. *Zahostrennia brytansko-rosiiskykh protyrich u skhidnomu pytanni v period rosiisko-turetskoi viiny 1877-1878 rr.* // *Sumska starovyna. №№XXVIII-XXIKh.* 2009. – S.95-105.
4. Kuznetsov Yu.D. *Istoriya Yaponii*. – M.: "Vysshaya shkola", 1988. – 431s.
5. *Mezhdunarodnyie otnosheniya na Dalnem Vostoke 1840-1949* / Red.kol. Zhukov E.M. – M.: "Myisl", 1993. – 324 s.
6. Nikitina A.S. *Zahvat burskih respublik Angliiey (1899-1902)*. – M.: "Nauka", 1970. – 213 s.
7. Tabohasi Kiesi. *Diplomaticheskaya istoriya Yapono-kitayskoy voynyi (1894-1895)*. – M.: Izdatelstvo inostrannoy literaturyi, 1990. – 608 s.
8. Troian S. S. *Kolonialna polityka kaizerivskoi Nimechchyny u formati borotby za "mistse pid sontsem" (1896–1900 roky)* // *Istorychna pamiat: Naukovyi zbirnyk (Poltava)*. – 2011. – № 1 (25). – S. 95–110.
9. Troian S.S. *Troian P.S. Otto fon Bismark i kolonialne pytannia v Nimechchyni (1840 – 1890 rr.)*. – Rivne: RIS KSU, 2011. – 224 s.
10. Cherevyk K. A. *Pozytsiia Anhlii u skhidnomu pytanni 1875–1878 rr. yak skladova chastyna polityky — blyskuchoi izoliatsiill* // *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnogo universytetu*. – 2004. – Vyp. XVIII. – S. 241–251.
11. Bourne K. *The Foreign Policy of Victorian England 1836-1902*. –Oxford: Clarendon press, 1999. – 513 p.